

АНАЛІТИЧНІ ОГЛЯДИ ПУБЛІКАЦІЙ ІЗ ПИТАНЬ ОСВІТИ

УДК 378.014.55.014.3(476)

О. В. Карпенко, Л. І. Самчук, Е. Є. Бжеська

ТЕНДЕНЦІЇ НАДАННЯ ОСВІТНІХ ПОСЛУГ У КОНТЕКСТІ РЕФОРМУВАННЯ ВИЩОЇ ШКОЛИ РЕСПУБЛІКИ БІЛОРУСЬ ПОЗА БОЛОНСЬКИМ ПРОЦЕСОМ

На основі наявної джерельної бази проаналізовано особливості реалізації національних систем надання освітніх послуг у Республіці Білорусь, а також їхнє реформування поза межами Болонського процесу. Узагальнено позитивні та негативні наслідки розвитку системи вищої освіти в сусідній державі.

Ключові слова: Кодекс Білорусі про освіту, Болонський процес, академічні свободи, рівень інституційної автономії.

Академічна світова громадськість визначає Болонський процес як потужний інтеграційний інструмент усієї системи вищої освіти країн об'єднаної Європи. Утім поза цим процесом нині чи не єдиною серед східноєвропейських країн є Республіка Білорусь. На відміну від Литви, Латвії, України, Молдови, Російської Федерації та Естонії, які перебувають на різних етапах інтеграційного впровадження, в цій країні вибудовано іншу політику формування цілісної системи державного управління наданням освітніх послуг.

Мета статті — аналіз іноземних та вітчизняних джерел з питань надання освітніх послуг у контексті реформування вищої школи Республіки Білорусь поза межами Болонського процесу.

Республіка Білорусь, що отримала самостійність у 1991 р., успадкувала радянську систему вищої освіти з її централізацією управління й розміщення вишів, державним фінансуванням і плануванням прийому до вищої школи, уніфікацією організаційної структури навчальних закладів, стабільністю завдань, форм і методів навчання, високим рівнем кваліфікації викладачів, оптимальним співвідношенням чисельності студентів і викладачів. Після того як у 2003 р. Російська Федерація, а в 2005 р. Україна підписали Болонську декларацію, Білорусь залишається єдиною неприєднаною країною в постсоціалістичній східній Європі. Таким чином, у ставленні до уніфікації європейської галузі вищої освіти, іні-

ційованої в Болоньї, білоруси солідарні з колишніми радянськими республіками Середньої Азії.

Проректор із наукової роботи Республіканського інституту вищої школи І. В. Титович в екскурсі в історію участі Республіки Білорусь у Болонському процесі зазначає, що офіційною точкою відліку входження Білорусі в процес формування Європейського простору вищої освіти (далі – ЄПВО) можна вважати приєднання країни до Лісабонської конвенції про визнання кваліфікацій у Європейському регіоні. У 2003 р. делегація Міністерства освіти Республіки Білорусь як спостерігач узяла участь у Берлінській зустрічі міністрів освіти держав-учасниць Болонського процесу, у 2008 р. питання входження Республіки Білорусь в Болонський процес було обговорено на нараді в заступника прем'єр-міністра країни А. В. Кобякова. А найбільш це питання було активізовано у 2009–2010 рр. Зокрема тоді МЗС Білорусі встановило контакти з європейськими структурами, що керують Болонським процесом (2008), узяло участь у 8-му засіданні Комітету управління вищої освіти і досліджень (Страсбург, 2009), де вперше було озвучено позицію Білорусі про можливість приєднання до Болонського процесу з формуванням пакета інформаційно-організаційних матеріалів та заявки для направлення в Секретаріат Болонського процесу (однак рішення про його направлення після наради з питань розвитку вищої школи та доцільності приєднання Білорусі до Болонського процесу за участю Президента Республіки Білорусь так і не було ухвалено) [29]. Натомість у 2011 р. засновано Громадський Болонський комітет для забезпечення широкої громадської участі в інтернаціоналізації та лібералізації білоруської вищої школи, який надалі моніторить стан і зміни у вищій освіті країни, розробляє пропозиції з реформування вищої школи, спрямовані на зближення з метою, цінностями та основними напрямками політики ЄПВО; визначає «дорожню карту» інтеграції вищої освіти країни в Болонський процес, готує проекти нормативно-правових актів тощо. Комітет мав намір спонукати білоруську владу до реформування вищої освіти.

Результатом колективної роботи експертів Громадського Болонського комітету є «Біла книга», в одному з тематичних збірників якої проаналізовано стан і перспективи приєднання білоруської вищої школи до ЄПВО. Оскільки у 2012 р. спроба вступу Білорусі до нього була невдала*, то було вирішено дати Білорусі час для модернізації вищої школи й повернутися до питання приєднання країни до Болонського процесу на саміті міністрів освіти у 2015 р. [3, 4].

У 2011 р. з прийняттям Кодексу Республіки Білорусь про освіту розпочалася модернізація нормативно-правової системи регулювання освітніх відносин. Було інвентаризовано всі нормативні документи, усунуто множинність із близьких питань, визнано частину документів такими, що втратили чинність. Республіка Білорусь стала першою країною на пострадянському просторі, де правове регулювання системи освіти здійснюється Кодексом, який визначає відповідну державну політику, що ґрунтується на *принципах*: пріоритету освіти; пріоритету загальнолюдських цінностей, прав людини, гуманістичного характеру освіти; гарантії кон-

*Міністри освіти країн-членів ЄПВО не стали розглядати заявку білоруського Міністерства освіти через те, що вища школа країни не відповідає вимогам до кандидатів на приєднання до Болонського процесу, а саме: не визнає основоположних цінностей, насамперед академічної свободи, інституційної автономії, участі студентів в управлінні вищою освітою, мети й напрямів освітньої політики ЄПВО. – Авт.

ституційного права кожного на освіту; забезпечення рівного доступу до здобуття освіти; обов'язковості загальної базової освіти; інтеграції у світовий освітній простір за умови збереження й розвитку традицій системи освіти; екологічної спрямованості освіти; підтримки й розвитку освіти з урахуванням завдань соціально-економічного розвитку держави; державно-громадського управління освітою; світського характеру освіти [12].

Якість освіти в Республіці Білорусь на всіх стадіях навчання забезпечується:

- високим рівнем професіоналізму педагогічних кадрів;
- упровадженням сучасних інноваційних та інформаційних технологій у навчальний процес;
- оперативним оновленням змісту освіти з урахуванням сучасного розвитку у світовій практиці;
- соціальною підтримкою учнів, нормативно-правовою базою, що відповідає сучасним вимогам, матеріально-технічним та навчально-методичним забезпеченням;
- вихованням молоді в дусі громадянськості й патріотизму.

У Республіці Білорусь у 2012 р. чинні 102 державні програми економічного розвитку, більшість з яких реалізуються до 2015 р. Кожна програма прямо або побічно зачіпає підготовку кадрів для відповідної галузі економіки, освіти, науки і культури, охорони довкілля. Зокрема це: Програма соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на 2011–2015 рр. [25], Програма діяльності уряду Республіки Білорусь на 2011–2015 рр. [24], Національна стратегія сталого соціально-економічного розвитку Республіки Білорусь на період до 2020 р. [20], Державна програма розвитку вищої освіти на 2011–2015 рр. [6].

Реформування сучасної вищої освіти в країнах Європи передбачає адаптацію до нових соціальних, економічних, демографічних умов, пов'язаних з соціально-економічними перетвореннями й глобалізацією світової політики та економіки. Актуальність реформування освіти Республіки Білорусь полягає у використанні зарубіжного досвіду розвитку менеджменту та впливу на управління якістю вищої школи в контексті реформування вищої освіти країни. Удосконалення систем управління якістю освіти у вишах та їх оцінювання в усьому світі проводять за трьома основними напрямками: ліцензування, атестація, акредитація вишів; подання матеріалів за системою якості на премії урядів держав у сфері якості; впровадження міжнародних стандартів та сертифікація вишівських систем управління якістю на відповідність вимогам міжнародного стандарту *ISO 9001:2008* [27].

Систему управління якістю освіти (а її підвищення — один з найважливіших пріоритетів освітньої політики країни) у вишах Республіки Білорусь аналізують науковці Гродненського державного університету ім. Янки Купали *Ю. Е. Беліх* та *Т. А. Пивоварчик*. Вони виділяють три основні напрями в системі управління якістю освіти:

- зовнішній контроль якості освіти, який здійснює Департамент контролю якості освіти. В освітній сфері Республіки Білорусь — стійкий нормативний підхід. Він гарантує підтримку якості вищої освіти на рівні, не нижчому від чинних норм, вимог і стандартів. Однак автори вважають, що найпрогресивнішою є концепція відповідності якості освіти перспективним вимогам особистості, суспільства, держави, яка надає можливість організувати навчальний процес так, щоб випускник міг швидко адаптуватися до постійно змінюваних умов праці й життя;

- удосконалення форм і процедур вимірювання та контролю якості компетенцій студентів на основі інноваційних освітніх технологій. Освітній процес у ВНЗ країни все більше орієнтується на всебічний розвиток особистості студента, що спричинює зміни в освітніх технологіях, зокрема впровадження комплексних контрольних робіт ректорату, апробацію та впровадження різноманітних варіантів реалізації індивідуальних освітніх траєкторій тощо;

- упровадження внутрішньовишівських систем менеджменту якості. В 2008 р. Міністерство освіти Республіки Білорусь ухвалило обов'язкове розроблення та впровадження університетських систем менеджменту якості з їхньою сертифікацією до 2010 р. Система менеджменту якості дає очевидні переваги: з одного боку, підвищення керованості вишу і впливу керівництва на всі внутрішні процеси, з другого – зміцнення репутації університету в зовнішньому середовищі [4, 16–18].

У Білорусі співвідношення студентів і загальної чисельності населення – одне з найвищих у Європі. Вища освіта в республіці престижна й доступна. Професійну й наукову підготовку студентів здійснюють як державні, так і приватні вищі навчальні заклади різних типів: класичні університети; профільні університети та академії; інститути; вищі коледжі [19, 95].

Наступність у розвитку системи вищої освіти Республіки Білорусь дослідили доценти Брестського державного університету ім. О. С. Пушкіна *О. В. Петровська* та *М. О. Петровський*. Державну політику країни, котра володіє вельми скромним бюджетом і відчуває хронічний дефіцит фінансів, у царині вищої освіти характеризує згортання фінансової підтримки. Такий підхід означає перенесення центру ваги платних освітніх послуг у державні вищі (на платній основі в них, скажімо, у 2008/09 н. р. навчалось 59 % студентів [23, 6–7]).

У першій половині 1990-х рр. у країні з'явилися перші недержавні ВНЗ, кількість яких у 1995/96 рр. сягнула 20, але у 2000 р. скоротилася до 14 і вже у 2013 р. їх залишилося тільки 9. Щодо кількості студентів, котрі навчаються в них, то у 2007/08 н. р. вона становила 58 тис., у 2010/11 – 60 тис., а у 2012/13 – 51 тис. Їхня питома вага в загальному числі білоруського студентства становить менше ніж 12 %. Недержавні вищі мають нижчий статус проти державних: в них переважають заочні форми навчання і не готують наукових кадрів і магістрів [26, 188]. Таким чином, попри закріплення в Кодексі Білорусі про освіту двох форм власності на вищі навчальні заклади, в країні явно переважає державна.

Для Республіки Білорусь важливе впровадження заходів з модернізації системи вищої освіти, для того щоб мати реальну можливість отримання повноправного статусу в єдиному просторі освіти в Європі (далі – ЄПОЄ). Відповідно до Болонської декларації про інтеграцію в Європу в освітній сфері країни почався процес гармонізації архітектури вищої освіти та приєднання до створення ЄПОЄ.

Професор Національного дослідного технологічного університету «МІСіС» *В. І. Байденко* у дослідженні, підготовленому в рамках роботи Міжнародної дослідницької групи з порівняльних досліджень систем і освітніх стандартів вищої освіти держав-учасників ЄНД, зокрема наголошує, що реформування вищої освіти в Білорусі з низки ключових позицій збігається з перетвореннями в національних системах вищої освіти країн-учасниць Болонського процесу. У 2007 р. відповідно до закону Республіки Білорусь «Про вищу освіту» [21] (діяв до ухвалення Кодексу про освіту) встановлено двоступеневу структуру вищої освіти. Перший

ступінь тривалістю від 4 до 6 років залежно від специфіки й складності професії передбачає підготовку дипломованих фахівців для реального сектора економіки та бюджетної сфери. На другому щаблі вищої освіти – в магістратурі – формують навички науково-дослідної та науково-педагогічної роботи, готують кадри вищої кваліфікації управління і створюють умови для навчання в аспірантурі та здобуття наукового ступеня. Післявишівська освіта веде до отримання ступенів кандидата й доктора наук [2, 48].

Зміст освіти оновлюють через узгоджені з ринком праці нові освітні стандарти, в основу яких покладено принцип компетентнісного підходу з орієнтацією на кінцевий результат.

Академічна громадськість Білорусі стурбована тим, що низка положень Болонської декларації в умовах глобалізації не сприяє захисту національних інтересів. У 2012/13 і з 2013/14 н. рр. навчання скоротилося з 5 до 4 років зі 107 спеціальностей, з 5 до 4,5 років – з 55, з 4,5 до 4 років із 12 спеціальностей в основному економічного, управлінського, педагогічного, гуманітарного профілів і декотрих спеціальностей техніко-технологічного профілю. Особливу ініціативу проявили Академія управління при Президентові Республіки Білорусь і Білоруський університет культури і мистецтва, перейшовши на 4-річний термін навчання з 2012 р. Кількість навчальних годин в університетах скорочено, але фінансування залишилося колишнім завдяки збільшенню кількості годин, відведених на наукові дослідження та наукове керівництво [8]. Технологію освіти вдосконалюють, навіть не враховуючи скорочення терміну навчання. Тому викладачам, які звикли просто передавати студентам напрацьований матеріал, доведеться міняти свої підходи до педагогічного процесу [30, 246].

Члени Громадського Болонського комітету С. С. Ветохін, О. В. Граблевський, В. О. Дунаєв, А. В. Лаврухін, О. О. Савко визначають Болонський процес як єдиний шлях модернізації системи вищої освіти Білорусі [5]. Дослідження вчених сприятимуть формуванню адекватного розуміння мети, цінностей та основних напрямів Болонського процесу у студентів, батьків, роботодавців і викладачів, а також залученню до реформування білоруських стейкхолдерів як активних учасників модернізації системи вищої освіти Республіки Білорусь [Там само].

Г. Я. Житкевич та Г. І. Коктиш основними завданнями управління вищою школою Республіки Білорусь на найближчу перспективу вважають:

- оптимізацію структури спеціальностей вищої освіти з урахуванням потреб економіки та соціальної сфери;
- зміцнення зв'язку вищої освіти з фундаментальною та прикладною наукою, розвиток наукових шкіл;
- розвиток двоступеневої системи підготовки фахівців з вищою освітою;
- удосконалення організації навчально-виховного процесу, роботи з талановитою молоддю;
- прискорення розвитку платних освітніх послуг, зокрема завдяки залученню іноземних громадян на навчання в Білорусі [9, 161].

Відповідно до Програми переходу на диференційовані терміни підготовки фахівців із вищою освітою в Республіці Білорусь на 2005–2010 рр. розроблено систему стандартизації вищої освіти першого й другого ступенів. У 2008 р. завершено розроблення освітніх стандартів нового покоління за спеціальностями першого ступеня вищої освіти. З 2008/09 н. р. в усіх ВНЗ країни на першому ступені по-

чали реалізувати освітні стандарти другого покоління. Наприкінці 2011 р. Республіканський інститут вищої школи за завданням Міністерства освіти розробив Макет освітнього стандарту вищої освіти другого ступеня (магістратури). До початку 2013/14 н. р. було оновлено структуру підготовки спеціалістів та впроваджено освітні стандарти третього покоління, засновані на компетентністному підході та системі залікових одиниць. Розроблено й затверджено освітні стандарти з 365 спеціальностей I ступеня і з 35 — II ступеня вищої освіти [17; 18], покликані забезпечити інноваційний розвиток вищої школи, збільшити в змісті освіти обсяг орієнтованих на практику знань, впроваджувати інноваційні технології навчання, підвищувати роль самостійної роботи студентів, зміцнювати взаємодію ВНЗ з організаціями-замовниками кадрів, підвищувати ефективність менеджменту освіти. Особливістю макета освітнього стандарту вищої освіти I ступеня (третьє покоління) є введення кодифікації компетенцій, узгоджених з ФОГС (Федеральний державний освітній стандарт) третього покоління Російської Федерації, а також найменування й рівні вищої освіти Білорусі, співвіднесені з Міжнародною стандартною класифікацією освіти.

Як зазначають білоруські й російський науковці *А. В. Макаров, В. Т. Федін і М. І. Максимов*, головною відмінною особливістю названих стандартів I й II ступенів вищої освіти є компетентністний підхід (компетентнісна модель) у підготовці випускників закладів вищої освіти. Підготовка спеціаліста має забезпечити формування академічних, соціально-особистісних та професійних груп компетенцій [16, 11–14].

У 2009 р. розроблено, затверджено та введено в дію оновлений варіант Загальнодержавного класифікатора Республіки Білорусь «Спеціальності та кваліфікації» [22]. Освітні стандарти в країні оновлюють щоп'ять років, відтак вносять відповідні корективи у чинні моделі підготовки фахівців.

В аналітичній доповіді, присвяченій проблемам національної системи та освітніх стандартів вищої освіти в Республіці Білорусь [19], на основі нормативно-законодавчих документів, статистичних даних, результатів досліджень проаналізовано ключові питання розвитку вищої освіти, її стандартизації. Численні аспекти вищої освіти Республіки Білорусь розглянуто відповідно до міжнародних тенденцій модернізації вищої освіти, зокрема впровадження Європейської системи перенесення та накопичення кредитів (*ECTS*). У розробці переведення 10-тибальної шкали оцінки знань і компетенцій студентів ВНЗ Республіки Білорусь в *ECTS* враховано західноєвропейські градаційні системи оцінювання [Там само, 68]. В доповіді також зазначено, що магістратуру орієнтовано на підготовку науково-педагогічних і наукових кадрів, і порушено питання про поглиблену магістерську підготовку для практичної професійної діяльності. Студенти, які навчаються в магістратурі, складають кандидатські іспити. Підвищення рівня складності програм магістратури дасть можливість сформувати інтелектуальну еліту. Як і раніше, зберігаються традиційні аспірантура та докторантура з більш як 200 науковими спеціальностями. Перевагу надано технічним (25 %), економічним (16 %) і педагогічним (14 %) наукам [Там само, 52–53].

Концептуально-методологічна основа національної системи освітніх стандартів вищої освіти нового покоління Білорусі характеризується компетентністним підходом до змісту підготовки фахівців, упровадженням прогресивних інновацій

(серед них модульно-кредитні системи, 10-бальна шкала оцінювання з використанням комп'ютерного тестування), підвищенням частки самостійної роботи студентів у навчальних планах спеціальностей, розширенням і зміцненням міждисциплінарних зв'язків [19, 122].

Реорганізацію білоруської системи вищої освіти в останні роки спрямовано на те, щоб обов'язкові курси блоку соціально-гуманітарних дисциплін становили не більше ніж 14–18 % загального обсягу навчального навантаження, а частка дисциплін, які безпосередньо формують компетенції професіонала, зростала. Скорочено і викладання іноземних мов. Переважає блок «Комунікації. Право. Економіка. Управління. Економіка і організація виробництва». На спеціальностях зазначеного профілю освіти у 2012/13 н. р. навчалось майже 40 % студентів [26, 190].

Реформи у вищій освіті пов'язані зі зміною структури курсу та академічних ступенів, введеної модульної побудови навчальних програм, системи переказу кредитів і визнання кваліфікацій, заохочення академічної мобільності. Інтернаціоналізація освіти стала частиною адміністративної системи і єдиних програм навчання в багатьох університетах [9, 160–163].

На окрему увагу заслуговує питання підготовки педагогічних кадрів у республіці, оскільки значення й роль педагогічної освіти в житті сучасного суспільства неспинно зростає. В 90-х рр. ХХ ст. вища школа стала головним інститутом підготовки вчителів для загальноосвітніх шкіл. У 1999 р. у вищих за спеціальностями педагогічного профілю було підготовлено 15 тис. спеціалістів. Період з 2002 по 2013 р. характеризується коливанням числа випускників – від 9 до 11 тис. [26, 191].

Питання становлення, сучасного стану та напрямів розвитку системи вищої педагогічної освіти в Білорусі порушують науковці Брестського державного університету *М. С. Строчук* та *О. Л. Жук*. У 2000 р. в країні було визначено концептуальні основи розвитку педагогічної освіти, які передбачають формування багаторівневої системи неперервної педагогічної освіти, оновлення змісту підготовки кадрів педагогічного профілю відповідно до вимог часу. Теперішня вища педагогічна школа республіки -- це система професійної освіти, що сповна склалася: педагогів з вищою освітою готують 3 профільних педагогічних університети, 7 класичних університетів, вищий педагогічний коледж. Структурні зміни в системі педагогічної освіти об'єктивно пов'язані з загальними тенденціями модернізації національної системи освіти, процесами, що відбуваються в соціально-економічному, духовному житті суспільства, з прагненням Білорусі інтегруватися у світовий освітній простір. Створена нова інфраструктура педагогічних навчальних закладів значно розширює можливості вибору шляхів здобуття освіти. Перспективною основою розвитку змісту педагогічної освіти є модель особистісно орієнтованого, інноваційного навчання, спрямованого на створення різноманітних освітніх програм, побудованих на навчально-дослідницькому принципі [28, 165–166].

О. Л. Жук звертає увагу на потребу реалізації компетентнісного підходу у вищій педагогічній освіті. Основними принципами реалізації цього підходу, уточнюючи його сутність, він вважає:

- взаємозв'язок з гуманізацією освітнього процесу (забезпечує особистісно розвивальний характер професійної підготовки та ефективну самореалізацію і саморозвиток студента);

- міждисциплінарність і інтегративність (передбачає змістово-технологічну інтеграцію дисциплін соціально-гуманітарного, природничого, загальнопрофесійного та спеціального блоків професійної підготовки та їхній зв'язок з майбутньою соціально-професійною діяльністю випускника);

- змістово-технологічна спадкоємність навчання й виховання студентів (забезпечує єдність і узгодженість педагогічних вимог і засобів, спрямованих на розвиток у студентів продуктивного стилю мислення й діяльності, особистісних якостей, що визначають сутність сформованих компетенцій);

- діагностування (означає поетапне виявлення ступеня сформованості компетенцій за допомогою певного діагностично-критеріального апарата) [10, 100–101].

У класичних і технічних університетах вводять обов'язкову психолого-педагогічну підготовку студентів у рамках циклу соціально-гуманітарних дисциплін.

Система неперервної педагогічної освіти охоплює: педагогічні класи, педагогічні гімназії на рівні загальної середньої освіти; педагогічні коледжі на рівні середньої спеціальної педагогічної освіти; перший і другий (магістратура) ступені вищої педагогічної освіти; фундаментальну наукову освіту, до якої входять аспірантура й докторантура, а також додаткова освіта за програмами підвищення кваліфікації та перепідготовки працівників освіти.

Глобалізація та інформатизація, інтелектуалізація виробництва, інтеграційні процеси в царині освіти визначили напрямки модернізації вищої освіти Республіки Білорусь, і педагогічної також. Серед них: перехід на двоступеневу систему підготовки кадрів; інтеграція середньої спеціальної освіти з вищою; підвищення якості освіти; посилення професійної підготовки майбутнього педагога, спрямованої на його саморозвиток й формування готовності до виховання памолоді в нових умовах; розширення підготовки кадрів з педагогічних спеціальностей у непрофільних вишах. Педагогічна підготовка, спрямована на розвиток у студентів соціально-особистісних компетенцій, ґрунтується на оновленні змісту психолого-педагогічних дисциплін, освоєнні студентами змісту педагогічної освіти через активні форми й методи навчання, розширення обсягу керованої самостійної роботи студентів [11, 38–39].

Висновки. Для країн ЄС у процесі реформування системи вищої освіти важливе додержання академічних свобод, університетської автономії та громадської участі в управлінні університетами. Саме неповне втілення цих імперативів у Республіці Білорусь і стало перешкодою для підписання нею Болонської декларації. Хоча протягом 2012 р. і було внесено зміни в Кодекс про освіту (ухвалений 13 січня 2011 р.), суть яких полягає в наближенні білоруської системи вищої освіти до стандартів ЄПВО, але питання про приєднання Білорусі до Болонського процесу було остаточно знято з порядку денного: європейська робоча група Болонського процесу дійшла висновку про неготовність країни [1]. Серед іншого, йшлося й про те, що білоруська влада могла б використовувати членство в єдиному європейському просторі як визнання її політики в галузі вищої освіти. Перетин уявної лінії, за якою починається Болонський процес, не гарантує Білорусі поліпшення якості освіти без її модернізації. Однак теперішні перетворення в національній системі вищої освіти країни відповідають тенденціям розвитку освіти в Європі і світі, зокрема ідеям і принципам Болонського процесу, адже процеси модернізації відбуваються на тлі загальносвітових викликів: зростання масовості вищої освіти, її комерціалізації, інформаційної глобалізації.

Сподіваємося, що проведений аналіз вітчизняної й зарубіжної джерельної бази наукових праць із питань сучасного реформування державного управління освітніх послуг Республіки Білорусь допоможе науковцям у подальших дослідженнях.

1. *Освіта* в Білорусі. Європейська Болонська система – проблеми, модернізація, досвід [Електронний ресурс] // Zrada.org. – Електрон. дані. – 2014. – Режим доступу: <http://zrada.org/suchasnist/27-ocvita-molod/711-osvita-v-bilorusi-evropejska-bolonska-sistema-problemi-modernizatsija.html>. – Назва з екрана. – Дата звернення: 5.05.14.

2. *Байденко, В. И.* Некоторые тенденции развития систем высшего образования в странах СНГ / В. И. Байденко // Высш. образование в России. – 2010. – № 5. – С. 46–58.

3. *Белая книга.* Реформирование высшей школы Беларуси в соответствии с целями, ценностями и основными направлениями политики Европейского пространства высшего образования [Электронный ресурс] / Обществ. Болон. ком. – Электрон. дан. – Минск, 2013. – 129 с. – Режим доступа: <http://bolognaby.org/?p=878&lang=BE>. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 20.06.14.

4. *Бельх, Ю. Э.* Система управления качеством образования в вузах Республики Беларусь: структура и направления развития / Ю. Э. Бельх, Т. А. Пивоварчик // Наук. часоп. Нац. пед. ун-ту ім. М. П. Драгоманова : зб. наук. пр. Сер. 5, Пед. науки: реалії та перспективи. – К. : Вид-во НПУ ім. М. П. Драгоманова, 2010. – Вип. 21. – С. 14–20.

5. *Болонский* процесс как путь модернизации системы высшего образования Беларуси [Электронный ресурс] / [авт.: С. С. Ветохин, О. В. Граблевский, В. А. Дунаев, А. В. Лаврухин, Е. О. Савко ; науч. ред. А. В. Лаврухин]. – Электрон. дан. – Минск : Медисонт, 2014. – 68 с. – Режим доступа: http://bolognaby.org/wp-content/uploads/2014/01/BOLON_PROC.pdf. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 20.06.14.

6. *Государственная* программа развития высшего образования на 2011–2015 годы [Электронный ресурс] : утв. постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 01.07.2011 № 893 // Мир права. – Электрон. дан. – Минск, 2011. – Режим доступа: http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=C21100893. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 23.06.14.

7. *Демчук, М. И.* Проектирование стандартов высшего образования третьего поколения: преемственность и новации / М. И. Демчук, А. В. Макаров // Высшэйшая школа. – 2012. – № 5. – С. 3–9.

8. *Дергач, И.* Министр образования о распределении, четырехлетнем сроке обучения и семи «проходных» баллах [Электронный ресурс] / Ирина Дергач // News tut.by. – Электрон. дан. – Минск, 2012. – Режим доступа: <http://news.tut.by/society/294544.html>. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 19.06.14.

9. *Житкевич, Г. Я.* Зарубежные тенденции развития менеджмента образования и перспективы использования в высшей школе Республики Беларусь / Житкевич Галина Яковлевна, Коктыш Геннадий Иванович // Проблемы сучасної педагогічної освіти : зб. ст. Сер.: Педагогіка і психологія / РВНЗ «Кримський гуманітарний університет». – Ялта, 2007. – Вип. 16, ч. 2. – С. 159–164. – Библиогр.: 6 назв.

10. *Жук, О. Л.* Беларусь: компетентностный подход в педагогической подготовке студентов университета / О. Л. Жук // Педагогика. – 2008. – № 3. – С. 99–105.

11. *Жук, О. Л.* Педагогическое образование в Республике Беларусь: состояние и направления развития / Ольга Леонидовна Жук // Высш. образование сегодня. – 2008. – № 1. – С. 37–40.

12. *Кодекс* Республики Беларусь об образовании [Электронный ресурс] : Закон Республики Беларусь от 13 янв. 2011 г. № 243-З : [по состоянию на 4 янв. 2014 г.] // Мир права. – Электрон. дан. – Минск, 2014. – Режим доступа: http://pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk1100243. – Загл. с экрана. – Дата обращения: 23.06.14.

13. *Кочурко, В. И.* Некоторые аспекты реализации рекомендаций Болонской декларации в Республике Беларусь / Кочурко Василий Иванович // Проблемы сучасної педагогічної освіти : [зб. ст.]. Сер.: Педагогіка і психологія / РВНЗ «Кримський гуманітарний університет». – Ялта, 2007. – Вип. 14, Ч. 1. – С. 113–118.

14. *Крупник, С.* Менеджмент в образовании Беларуси / С. Крупник, В. Мацкевич, В. Реут // Директор шк. Україна. – 2010. – № 9. – С. 47–64.

15. *Курбацкий, В. Н.* Методы и средства творческого обучения информационным технологиям при повышении квалификации учителей гуманитарных дисциплин в Республике Беларусь : дис. ... канд. пед. наук : 13.00.02 / Курбацкий Владимир Николаевич ; Моск. гор. пед. ун-т. – М., 2007. – 223 с.

16. *Макаров, А. В.* Стандарты высшего образования нового поколения в Республике Беларусь и Российской Федерации / А. В. Макаров, Н. И. Максимов, В. Т. Федин ; МОН РФ, Федер. агентство по образованию [и др.]. — Изд. 2-е, стер. — М., 2009. — 46 с.
17. *Макет* образовательного стандарта высшего образования второй ступени (магистратуры) [Электронный ресурс] : утв. приказом М-ва образования Республики Беларусь от 30.12.2011 № 850 / М-во образования Республики Беларусь. — Электрон. дан. — Минск, 2011. — Режим доступа: edu.gov.by/sm.aspx?guid=97623. — Загл. с экрана. — Дата обращения: 20.06.14.
18. *Макет* образовательного стандарта высшего образования первой ступени [Электронный ресурс] : утв. приказом М-ва образования Республики Беларусь от 07.03.2013 № 143 / М-во образования Республики Беларусь. — Электрон. дан. — Минск, 2013. — Режим доступа: <http://www.bsu.by/Cache/Page/449333.pdf>. — Загл. с экрана. — Дата обращения: 20.06.14.
19. *Национальная система и образовательные стандарты высшего образования Республики Беларусь* : эксперт. анализ. докл. / [авт. докл.: А. В. Макаров, В. И. Батюшко ; Федер. агентство по образованию], Исследоват. центр проблем качества подгот. специалистов Нац. исследоват. технол. ун-та «МИСиС» [и др.]. — Изд. 2-е, переработ. и доп. — М., 2009. — 139 с.
20. *Национальная стратегия устойчивого социально-экономического развития Республики Беларусь на период до 2020 г.* / Нац. комиссия по устойчивому развитию Республики Беларусь. — Минск : Юнипак, 2004. — 200 с. — Сведения также доступны с Интернета: http://un.by/pdf/OON_sMall_Rus.pdf. — Дата обращения: 20.06.14.
21. *О высшем образовании* [Электронный ресурс] : Закон Республики Беларусь от 11 июля 2007 г. № 252-З : [по состоянию на 6 июля 2009 г.] // Pravo.by : [Нац. правовой Интернет-портал Республики Беларусь]. — Электрон. дан. — Минск, 2009. — Режим доступа: <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&r0=h10700252&r2={NRPA}>. — Загл. с экрана. — Утратил силу Кодексом Республики Беларусь об образовании от 13 янв. 2011 г. № 243-З. — Дата обращения: 20.06.14.
22. *Общегосударственный классификатор Республики Беларусь ОКРБ 011-2009 «Специальности и квалификации»* [Электронный ресурс] : утв. постановлением М-ва образования Республики Беларусь от 02.06.2009 г. № 36 : [по состоянию на 22.04.2014 г.] / М-во образования Республики Беларусь. — Электрон. дан. — Минск, 2014. — Режим доступа : <http://edu.gov.by/ru/main.aspx?guid=19861>. — Загл. с экрана. — Дата обращения: 20.06.14.
23. *Петровская, О. В.* Система высшего образования в Республике Беларусь: специфика, проблемы, перспективы / О. В. Петровская, Н. А. Петровский // Право и образование. — 2009. — № 9. — С. 4—17. — Библиогр.: 11 назв.
24. *Программа деятельности Правительства Республики Беларусь на 2011—2015 годы* [Электронный ресурс] : утв. Постановлением Совета Министров Республики Беларусь от 18.02.2011 г. № 216 // Совет Министров Республики Беларусь : [офиц. сайт]. — Электрон. дан. — Минск, 2011. — Режим доступа : http://government.by/upload/docs/pdp2011_2015.pdf. — Загл. с экрана. — Дата обращения: 23.06.14.
25. *Программа социально-экономического развития Республики Беларусь на 2011—2015 гг.* [Электронный ресурс] : утв. указом Президента Республики Беларусь от 11 апр. 2011 г. № 136. — Электрон. дан. — Минск, 2011. — Режим доступа: http://www.economy.gov.by/ru/macroeconomy/programma_soc_есonom_gazvitia. — Загл. с экрана. — Дата обращения: 23.06.14.
26. *Статистический ежегодник Республики Беларусь* : 2013 / Нац. стат. ком. Республики Беларусь. — Минск, 2013. — 578 с. — Сведения также доступны с Интернета: <http://belstat.gov.by/homep/ru/publications/yearbook/2013/about.php>. — Дата обращения: 23.06.14.
27. *СТБ ISO 9001:2009 Системы менеджмента качества. Требования = Систэмы менеджменту якасці. Праграбаванні (ISO 9001:2008, IDT)* : изд. офиц. / Гос. стандарт Республики Беларусь. — Минск, 2009. — 39 с. — Сведения также доступны с Интернета: http://st.vstu.by/files/4213/5875/0518/_ISO_9001-2009.pdf. — Дата обращения: 23.06.14.
28. *Строчук, М.* Подготовка педагогических кадров в высших учебных заведениях Беларуси / Михаил Строчук // Psychologiczne i pedagogiczne podstawy kształcenia specjalistów w warunkach integracji europejskiej = Psychological and pedagogic foundations of educating specialists in the conditions of european integration / Akademia Swietokrzyska im. Jana Kochanowskiego w Kielcach ; Wszeczchnica Swietokrzyska w Kielcach. — Kielce, 2004. — Т. 1. — Р. 163—169.
29. *Титович, И. В.* История участия Беларуси в Болонском процессе [Электронный ресурс] / Титович Игорь Владимирович // Белорусский государственный университет : [офиц. сайт]. — Электрон. дан. — Минск, 2014. — Режим доступа: <http://www.bsu.by/main.aspx?guid=383793>. — Загл. с экрана.

30. *Dobrynin, M.* Tendencje rozwoju wyzszej szkoly na Bialorusi w swietle wyzwan XXI stulecia / Michal Dobrynin, Michal Strocuk // Psychologiczne i pedagogiczne podstawy ksztalcenia specjalistow w warunkach integracji europejskiej = Psychological and pedagogic foundations of educating specialists in the conditions of european integration / Akademia Swietokrzyska im Jana Kochanowskiego ; Wszeczchnia Swietokrzyska w Kielcach. — Kielce, 2004. — T. 1. — P. 239–248.

References

1. *Osvita v Bilorusi. Yevropejska Bolonska sistema — problemy, modernizatsiia, dosvid* [Osvita in Bilorusi. Evropeyska of Bologna system — problems modernizatsiya, dosvid]. Retrieved from <http://zrada.org/suchasnist/27-ocvita-molod/711-osvita-v-bilorusi-evropejska-bolonska-sistema-problemi-modernizatsija.html> [in Ukrainian].
2. *Bajdenko, V. I.* (2010). Nekotorye tendencii razvitiia sistem vysshego obrazovaniia v stranah SNG [Some trends in the development of higher education systems in the countries of the CIS]. *Vysshe. obrazovanie v Rossii — Higher education in Russia*, 5, 46–58 [in Russian].
3. *Obshhestvennyj Bolonskij komitet* (2013). Belaja kniga. Reformirovanie vysshej shkoly Belarusi v sootvetstvii s celjami, cennostjami i osnovnymi napravlenijami politiki Evropejskogo prostranstva vysshego obrazovaniia [White Paper. Reform of the Higher School of Belarus in accordance with the goals, values, and the main policy of the European Higher Education Area]. Retrieved from <http://bolognaby.org/?p=878&lang=BE> [in Russian].
4. *Belyh, Ju. Je., & Pivovarchik T. A.* (2010). Sistema upravleniia kachestvom obrazovaniia v vuzah Respubliki Belarus': struktura i napravleniia razvitiia [Quality Management System in Higher Education of the Republic of Belarus: the structure and direction of the]. *Naukovyi chasopys Natsionalnogo pedahohichnogo universytetu imeni M. P. Drahomanova : zbirnik naukovykh prats. Seriia 5, Pedahohichni nauky: realii ta perspektyvy — Scientific Journal of the National Pedagogical University MPDragomanov: Collected Works. Series 5, Teaching Science: Realities and Prospects*, 21, 14–20 [in Russian].
5. *Vetohin, S. S., Grablevskij, O. V., Dunaev V. A., Lavruhin A. V., & Savko E. O.* (2014). Bolonskij process kak put' modernizatsii sistemy vysshego obrazovaniia Belarusi [Bologna process as a way to modernize the system of higher education in Belarus]. (A.V. Lavrukhin Ed.). Minsk : Medisont Retrieved from http://bolognaby.org/wp-content/uploads/2014/01/BOLON_PROC.pdf [in Russian].
6. *Gosudarstvennaja programma razvitiia vysshego obrazovaniia na 2011–2015 gody : utverzhdenaja postanovleniem Soveta Ministrov Respubliki Belarus' ot 01.07.2011 № 893* [State Program on Development of Higher Education for 2011-2015 : approved by the Council of Ministers of the Republic of Belarus of July 1, 2011 № 893] (2011, July, 1). *Mir prava — World of law*. Retrieved from http://www.pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=C21100893 [in Russian].
7. *Demchuk, M. I., & Makarov, A. V.* (2012). Proektirovanie standartov vysshego obrazovaniia tret'ego pokoleniia: preemstvennost' i novacii [Design standards for higher education of the third generation: the continuity and innovation]. *Vyshhejskaja shkola — High school* 5, 3–9 [in Russian].
8. *Dergach, I.* (2012). Ministr obrazovaniia o raspredelenii, chetyrehletnem sroke obuchenija i semi «prohodnyh» ballah [Minister of Education on the distribution, four-year colleges and seven «walk-through» points]. *News tut.by*. Retrieved from <http://news.tut.by/society/294544.html> [in Russian].
9. *Zhitkevich, G. Ja., & Koktysh, G. I.* (2007). Zarubezhnye tendencii razvitiia menedzhmenta obrazovaniia i perspektyvy ispol'zovaniia v vysshej shkole Respubliki Belarus' [Foreign education management development trends and prospects in higher education of the Republic of Belarus]. *Problemi suchasnoi pedahohichnoi osvity : zb. st. Ser.: Pedagogika i psihologija — Problemy suchasnoi pedahohichnoi osvity : zbirnyk statei Seriia: Pedahohika i psiholohiia*, 16 (2), 159–164 [in Russian].
10. *Zhuk, O. L.* (2008). Belarus': kompetentnostnyj podhod v pedagogicheskoj podgotovke studentov universiteta [Belarus: the competence approach in teacher training university students]. *Pedagogika — Pedagogy*, 3, 99–105 [in Russian].
11. *Zhuk, O. L.* (2008). Pedagogicheskoe obrazovanie v Respublike Belarus': sostojanie i napravleniia razvitiia [Teacher education in the Republic of Belarus: state and development trends]. *Vysshee obrazovanie segodnja — Higher education today*, 1, 37–40 [in Russian].
12. *Kodeks Respubliki Belarus' ob obrazovanii Zakon Respubliki Belarus' ot 13 janvarja 2011 g. № 243-Z : [po sostojaniju na 4 janvarja 2014 g.] [Code of the Republic of Belarus on Education Act of January 13, 2011 № 243-W [as of January 4, 2014]]* (2014). *Mir prava — World of law*. Retrieved from http://pravo.by/world_of_law/text.asp?RN=hk1100243 [in Russian].

13. *Kochurko, V. I.* (2007). Nekotorye aspekty realizacii rekomendacij Bolonskoj deklaracii v Respublike Belarus' [Some aspects of the implementation of the recommendations of the Bologna Declaration in Belarus]. Problemy sushasnoy pedahohichnoy osvity : [zbirnyk statej] Seriya: Pedahohika i psykholohiia – Problems of Modern Teacher Education : [collection of articles]. Series: Pedagogy and Psychology, 14 (1), 113–118 [in Russian].
14. *Krupnik, S., Mackevich V., & Reut V.* (2010). Menedzhment v obrazovanii Belarusi [Education Management Belarus]. Dyrektor shkoly. Ukraina – Director of the school. Ukraine, 9, 47–64 [in Russian].
15. *Kurbachij, V. N.* (2007). Metody i sredstva tvorcheskogo obuchenija informacionnym tehnologijam pri povyshenii kvalifikacii uchitelej gumanitarnyh disciplin v Respublike Belarus' [Methods and tools for creative teaching information technology at the professional development of teachers of humanities in Belarus]. Candidate's thesis. Moskva [in Russian].
16. *Makarov, A. V., Maksimov, N. I., & Fedin, V. T.* (2009). Standarty vysshego obrazovanija novogo pokolenija v Respublike Belarus' i Rossijskoj Federacii [Standards of higher education of a new generation in the Republic of Belarus and the Russian Federation]. (Ed. 2, stereotype). Moskva [in Russian].
17. *Maket obrazovatel'nogo standarta vysshego obrazovanija vtoroj stupeni (magistratury) : utverzhden prikazom Ministerstva obrazovanija Respubliki Belarus' ot 30.12.2011 № 850* [Layout of the educational standard of higher education of the second stage (graduate) approved by order of the Ministry of Education of the Republic of Belarus of December 30, 2011 № 850] (2011, December, 30). Retrieved from edu.gov.by/sm.aspx?guid=97623 [in Russian].
18. *Maket obrazovatel'nogo standarta vysshego obrazovanija pervoj stupeni : utverzhden prikazom Ministerstva obrazovanija Respubliki Belarus' ot 07.03.2013 № 143* [Layout of the educational standard of higher education first stage: approved by order of the Ministry of Education of March 7, 2013 № 143] (2013, March, 7). Retrieved from <http://www.bsu.by/Cache/Page/449333.pdf> [in Russian].
19. *Makarov, A. V., & Batjushko V. I.* (2009). Nacional'naja sistema i obrazovatel'nye standarty vysshego obrazovanija Respubliki Belarus' : jekspertnyj analiticheskij doklad [National System and educational standards for higher education of the Republic of Belarus: expert analytical report] (Ed. 2, revised and enlarged). Moskva [in Russian].
20. *Nacional'naja komissija po ustojchivomu razvitiyu Respubliki Belarus' (2004). Nacional'naja strategija ustojchivogo social'no-jekonomicheskogo razvitija Respubliki Belarus' na period do 2020 g.* [National strategy for sustainable socio-economic development of the Republic of Belarus for the period up to 2020]. Minsk : Junipak [in Russian].
21. *O vysshem obrazovanii : Zakon Respubliki Belarus' ot 11 ijulja 2007 g. № 252-Z : [po sostojaniju na 6 ijulja 2009 g.]* [On Higher Education Law of the Republic of Belarus of July 11, 2007 № 252-W] (2009, July, 6). Retrieved from <http://www.pravo.by/main.aspx?guid=3871&p0=h10700252&p2={NRP}> [in Russian].
22. *Obshhegosudarstvennyj klassifikator Respubliki Belarus' OKRB 011-2009 «Special'nosti i kvalifikacii» : utverzhden postanovleniem Ministerstva obrazovanija Respubliki Belarus' ot 02.06.2009 g. № 36 : [po sostojaniju na 22.04.2014 g.]* [National Classifier of the Republic of Belarus OKRB 011-2009 «specialties and qualifications» : approved by the Ministry of Education of the Republic of Belarus of June 2, 2009 № 36] (2014, April, 22). Retrieved from <http://edu.gov.by/ru/main.aspx?guid=19861> [in Russian].
23. *Petrovskaja, O. V., & Petrovskij, N. A.* (2009). Sistema vysshego obrazovanija v Respublike Belarus' : specifika, problemy, perspektivy [The higher education system in the Republic of Belarus: specificity, problems and prospects]. Pravo i obrazovanie – Law and education, 9, 4–17 [in Russian].
24. *Programma dejatel'nosti Pravitel'stva Respubliki Belarus' na 2011–2015 gody : utverzhdena Postanovleniem Soveta Ministrov Respubliki Belarus' ot 18.02.2011 g. № 216* [The program of activities of the Government of the Republic of Belarus for 2011–2015 : approved by the Decree of the Council of Ministers on February 18, 2011 № 216] (2011, February, 18). Retrieved from http://government.by/upload/docs/pdp2011_2015.pdf [in Russian].
25. *Programma social'no-jekonomicheskogo razvitija Respubliki Belarus' na 2011–2015 gg. : utverzhdena ukazom Prezidenta Respubliki Belarus' ot 11 aprelja 2011 № 136* [Socio-economic development of the Republic of Belarus for 2011–2015. : Approved by Presidential Decree of April 11, 2011 № 136] (2011, April, 11). Retrieved from http://www.economy.gov.by/ru/macroeconomy/programma_soc_econom_razvitiia [in Russian].
26. *Nacional'nyj statisticheskij komitet Respubliki Belarus' (2013). Statisticheskij ezhegodnik.* Minsk [in Russian].

27. *Gosudarstvennyj standart Respubliki Belarus' (2009). STB ISO 9001:2009 Sistemy menedzhmenta kachestva. Trebovanija : izdanie oficial'noe [STB ISO 9001:2009 Quality Management Systems. Requirements: official publication]. Minsk [in Russian].*

28. *Strochuk, M. (2004). Podgotovka pedagogicheskikh kadrov v vysshix uchebnykh zavedenijah Belarusi [Preparation of teaching staff in higher education institutions in Belarus]. Psychologiczne i pedagogiczne podstawy ksztalcenia specjalistow w warunkach integracji europejskiej – Psychological and pedagogic foundations of educating specialists in the conditions of european integration, 1, 163-169 [in Russian].*

29. *Titovich, I. V. (2014). Istorija uchastija Belarusii v Bolonskom processe [History of Belarus' participation in the Bologna process]. Retrieved from <http://www.bsu.by/main.aspx?guid=383793> [in Russian].*

30. *Dobrynin, M, & Strochuk, M. (2004). Tendentsii rozvytku vyshchoi osvity Bilorusi v svitli vyklykiv XXI stolittia [Rends in the Higher Education of Belarus in the light of the challenges of the XXI century]. Psychologiczne i pedagogiczne podstawy ksztalcenia specjalistow w warunkach integracji europejskiej – Psychological and pedagogic foundations of educating specialists in the conditions of european integration, 1, 239–248 [in Polish].*

Рекомендовано до друку.

Д-р пед. наук проф. дійсн. член НАПН України О. В. Сухомлинська